

“AZ GELİŞMİŞ EKONOMİLERDE DIŞ BORÇLANMA ve TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME”*

M. Okan TAŞAR**

Dünya üzerinde var olan bütün toplumların ve devletlerin en yüksek ideali; ekonomik anlamda kalkınmak, gelişmek, yaşama düzeyini en üst seviyeye çıkartırken, her yönden kabul edilir bir güç ve otorite halinde gelebilmektir. Tarihsel süreç içerisinde toplumların bütün gayretleri hep bu yöndedir. Çatışmaların ve huzursuzlukların temelinde de hep bu ideal yatmaktadır.

II. Dünya savaşının ardından yıkılan ülke ekonomilerini yeniden canlandırmak ve savaşın yaralarını sarmak için bir çok girişimde bulunulmuştur. İnsanlık, böyle bir felaketi bir daha yaşamamak için evrensel boyutlarda yeni birlikler oluşturmaya özel bir çaba göstermiş, az gelişmiş ekonomilerin kalkınmalarına yardım edilmesi fikri de oluşturulan uluslararası kuruluşların bir diğer amacını oluşturmuştur. Ancak zaman geçtikçe bu amaç işlevini kaybederek, verilen karşılıksız yardımlar yerini ticari şartlar taşıyan kredilere bırakmıştır.

Bu aşamada hem az gelişmiş ülkeler hem de gelişmiş ülkeler açısından söz konusu krediler bir çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Şüphesiz hem dünya ticareti hem de ekonomik yapı dış yardımları gerekli kılmaktadır. Ancak ticari kredi niteliği taşıyan dış yardımların geri ödenmesinin, tüm dünya ekonomilerini alt üst eden bir çok krizi de gündeme getireceği ortadadır.

Genel anlamda ekonomik açıdan kalkınma; söz konusu ekonomide yatırımların büyüklüğüne ve niteliğine bağlıdır. Çoğunlukla kalkınma, sanayileşme ile özdeşleştirilmektedir. Buna paralel olarak az gelişmiş ekonomiler, geleneksel tarımsal ekonomik yapılarını değiştirerek sanayi ve bilgi toplumu haline gelmeyi hedeflemişlerdir. Fakat burada az gelişmiş ekonomiler kendilerini bir çelişkinin, bir kısır döngünün içerisinde bulurlar. Sanayileşmek; yatırımı, yatırım tasarrufları, tasarruf ise iyi bir gelir düzeyini gerektirmektedir. Bir başka ifadeyle de kalkınma; gayrisafi milli hasıladan yatırımlara ayrılan paya bağlıdır. Oysa az gelişmiş ekonomilerde bu pay oldukça önemlidir. Yine aynı şekilde bu ekonomilerde önemli bir diğer problem de döviz

* S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans Programında, Şubat 1995 tarihinde savunulan “Az Gelişmiş Ekonomilerde Dış Borçlanma Problemi ve Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Et-kileri (Türkiye Örneği)” isimli tezin özetidir.

** S.Ü. Hukuk Fakültesi Ekonomi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

darboğazıdır. Kalkınma hızı, yatırım malları ve ara malları ithaline bağlıdır.

Bütün bu çelişkileri ortadan kaldırmak, kısır döngüden kurtulmak ve kalkınma için az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomiler dış borçlanma yolunda giderler. İşte bu noktada çalışmanın konusu ve amacı belirginleşmektedir.

Çalışmamız; az gelişmiş ekonomileri ve bu ekonomilerin bir çok problemlerinden biri olan dış borçlanma problemini kapsamaktadır. Çalışmada söz konusu zaman dilimi II. Dünya Savaşı döneminden günümüze kadar geçen süre ile sınırlandırılmıştır.

Bu çalışma az gelişmişlik kavramlarını ve genel hatlarıyla bu ekonomilerin özelliklerini açıklama yolunu seçmiştir. Her ne kadar bütün az gelişmiş ekonomiler farklı özellikler arz etse de kaba çizgileriyle ortak özellikler dikkate alınmıştır.

Ayrıca az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarının finansmanında, dış kaynakların önemi ve gerekliliği ortaya konmaya çalışılmış ve dış kaynaklar içerisinde en önemlisi olan dış borçlar tanımlanarak, gerekli teknik deyimler ve rasyolar ifade edilmiştir.

Son bölümde, Türkiye'nin dış borçlanma süreci, özellikle 1980 sonrası dönem ele alınmakta, göstergeler yardımıyla dış borç rasyoları ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak ise, Türkiye ekonomisi için kredilerin nasıl kullanılması gerektiği ve geri ödemesinin kalkınma üzerindeki etkileri araştırılmaktadır.

I. AZGELİŞMİŞLİĞİN ve DIŞ BORÇLANMANIN TANIMLANMASI

Az gelişmişlik ile ilgili birçok kavramın bulunması, bu konudaki tanımların da aynı şekilde çeşitlilik göstermesini açıklamaktadır. Bir başka gerçek de sosyal bilimlerde tanım vermenin çok zor olduğudur. Bunun yanında az gelişmişliğin, toplumsal, siyasal, psikolojik ve ekonomik yönlerinin var olması yapılacak tanımları daha da güçleştirmektedir. Az gelişmişliğin tanımını açısından yaşanan bu güçlüğü Hans SINGER'in cümleleri en iyi şekilde açıklamaktadır: "Az gelişmiş ülke zürafaya benzer, onu tanımlamak zordur, ama gördüğümüzde daima tanırız"¹.

Az gelişmişliği tanımlamada oldukça sık başvurulan yöntem, söz konusu ülkelerin benzer özelliklerinin sıralanmasıdır. Bu bir bakıma az gelişmiş ülkelerin

¹ Hıdır Özdemir, İktisadi Az gelişmişlik Sorunu, İzmir: Bilgehan Yayınevi, 1985, s. 39.

bir tasvir niteliğindedir. Bu tür tanımlardan en belirgin olanı Y. Lacoute'nin geniş tanımıdır.

“İktisadi azgelişmişlik, sosyal ve ekonomik hareketsizliği burjuvazinin yokluğu, askeri gücün yetersizliği, politik ve ekonomik bağımlılık, ayrıcalıklı bir sınıfın oluşması, geleneksel yapıların dağılması, modern sektörün sınırlı kalması, ticaret hadlerinin aleyhte değişmesi ve hızlı nüfus artışını kapsayan komplike bir olgudur”².

Vural F. Savaş ise az gelişmiş ülkeleri “mevcut üretim gücüne oranla az üretimde bulunan veya başka ülkelerde kullanılan üretim tekniklerini kullanamayan ülke” olarak tanımlarken, bu tür tanımın ülkeden ülkeye, zamandan zamana ve sektörden sektöre değişebileceğini de kabul etmektedir³.

Ayrıca Birleşmiş Milletler Örgütü'nün bu konuda yapmış olduğu konferanslarda, az gelişmiş ülke: “sorunlarının ne olduğunu iyi bilmeyen ve onları çözmek için bir öncelik sırası yapamayan ülke” şeklinde tanımlanmaktadır⁴.

Simon Kuznets, az gelişmişliği üç şekilde tanımlamanın mümkün olduğunu, imkanlara göre, karşılaştırmalara göre ve zorunlu ihtiyaçlara göre değişik tanımlar yapılabileceğini belirtmektedir. Bu noktada ilk olarak, az gelişmişlik “doğal kaynaklardan faydalanma derecesinin zayıf olması” şeklinde tanımlanır ve daha geniş anlamda bu tanım ekonominin diğer kaynakları için de uyarlanabilir. İkincisi olarak az gelişmiş ülkenin, gelişmiş ülkeyle karşılaştırılması sonucu tanımlanabilir ki bu tür bir tanım Pierre Mousa tarafından da kabul görmektedir, son olarak “Halkın çoğunluğunun insanca yaşaması için gerekli olan temel ihtiyaçlarının tamamen karşılanamadığı ülke, az gelişmiş ülkedir” şeklinde bir tanım ortaya konabilir⁵.

Zorunlu ihtiyaçlar yaklaşımının öncülerinden olan François Perroux'ya göre de “az gelişmiş ülkeler, kişilerin insanca yaşamasının gereklerini gerçekleştiremeyen ülkelerdir”⁶.

Zorunlu ihtiyaçlar yaklaşımında ortaya konan az gelişmişlik tanımı, konuyla ilgili diğer tanımlara bazı noktalarda üstünlük sağlamaktadır. Bize bu tanımlama; ne az gelişmişliği bazı özellikleriyle tasvir etmekte, ne sonuçları üzerine ne de ortadan kaldırılması konusunda önyargıları taşımaktadır.

² Özdemir, a.g.e., s. 40.

³ Vural F. Savaş, Kalkınma Ekonomisi, İstanbul: Beta Basım, 1986, s. 6.

⁴ Özdemir, a.g.e., s. 39.

⁵ Jacques FREYSINNET, Azgelişmişlik İktisadı, Ankara: Gazi Üniv. Yayın No: 73, 1985, s. 9.

⁶ Özdemir, a.g.e., s. 42.

Bunun yanısıra somut bir olgu "sefalet"i ön plana çıkartmaktadır. Ayrıca; insanların zorunlu gereksinmelerinin neler olduğu konusunda Birleşmiş Milletler Örgütü'nün belirlediği ölçüler rahatlıkla kullanılabilir.

Belirtilmesi gereken en önemli nokta, konuyla ilgili yapılan tanımların yetersiz olduğudur. Gerek, az gelişmiş ülkelerin bazı özelliklerinin tasvirine dayanan tanımlar olsun, gerekse kişi başına milli gelir gibi bazı ekonomik kriterlerin karşılaştırılması ile oluşturulan tanımlar olsun, bu karmaşık kavramın bazı yönlerini açıklığa kavuşturmadan öteye gidemezler. Bu nedenle kavramın tanımlanmasından daha çok, söz konusu ülkelerin özelliklerini ekonomik, sosyal, demografik ve politik kriterler dikkate alınması yerinde olacaktır.

A. Az gelişmiş Ülkelerin Genel Özellikleri

Az gelişmiş ülkeler, sayıları kadar farklı özellikler göstermektedirler. Söz konusu ülkelerin herbiri, kendilerine özgü ekonomik, sosyal, politik yapıları içermektedir. Bu nedenle bu özellikleri belirlemede çok farklı kriterler dikkate alınmalıdır.

Üretim faktörleri açısından az gelişmiş ülkelerin özellikleri ele alındığında; tarımsal üretimin düşüklüğü, ülkede var olan hammaddelerin hiç işlenmeden veya çok az işlenerek ihraç edilmesi, doğal kaynakların kullanılması bakımından dikkati çeken ilk özelliklerdir. Diğer üretim faktörlerinde de aynı durum söz konusudur. İşgücünün niteliksiz ve işsizliğin fazla olması, demografik yapıları, sermaye birikiminin yetersizliği az gelişmiş ülkelerin bu bağlamda diğer özellikleri olarak sıralanabilir.

Az gelişmiş ülkelerde politik yapının en önemli özelliği, gücün, ayrıcalıklı küçük bir sınıfın elinde toplanması, kadroların yetersizliği ve rüşvetin bir yönetim sistemi olmasıdır.

Bu ülkelerde ekonomik yapı ise bütünüyle dual (iki)li bir karakter taşımaktadır. Dual karakter ekonomik yapıyı tamamen çarpıtmaktadır. Tarım sektörüne dayalı üretim yapısı, hizmetler sektörünün genişliği, ekonomide kararsızlık, yapı bakımından az gelişmiş ülkelerin önemli özellikleridir.

B. Az gelişmiş Ülkelerde Dış Borçlanmanın Gerekliği

Az gelişmiş ekonomilerin kalkınması çoğunlukla bu ekonomilerin sanayileşmesiyle özdeşleştirilmektedir. Dolayısıyla kalkınma genel bir ölçü olarak GSMH'dan yatırımlara ayrılan paya bağlıdır. Bu noktada iç tasarruf düzeyinin yetersiz olması dolayısıyla yatırımlara ayrılan payın az olması öncelikle dış borçlanmayı gerekli kılmaktadır.

Kalkınmanın finansmanında, dış kaynaklar içerisinde önemli bir yere sahip olan dış borçlanma, ekonominin tasarruf açığını gidermede etkili olurken döviz açığının kapatılmasında da önemli bir işlevi yerine getirir. Ayrıca "savunma giderlerinin karşılanması, ekonomik dengenin korunması, büyük yatırım ve reformların finanse edilmesi, doğal afet ve savaş gibi olağanüstü harcamaların gerektireceği finansmanın sağlanması gibi faktörlerde dış borçlanmanın gerektireceği finansmanın sağlanması gibi faktörlerde dış borçlanmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır"⁷. Petrol krizleri ve uygulanan korumacılık politikaları nedeniyle dış ticaret hadlerinin, az gelişmiş ülkelerin aleyhine bozulması bu ülkeler için dış borçlanmayı kaçınılmaz hale getirir. Genel anlamda dış borçların gerekliliği toplumsal faydaları ile toplumsal maliyetlerinin karşılaştırılması suretiyle ortaya konmalıdır.

Tasarruf-Yatırım dengesizliği ve hızlı kalkınma arzusu az gelişmiş ülkelerin temel çelişkilerinden birini oluşturmaktadır. Bu noktada dış borçlanma, "yabancı tasarrufların ülkeye çekilip yatırımları için kaynak yetersizliğini gidermede gerekli bir faktör olarak görünmektedir"⁸. Çünkü dış borçlanmayla iç kaynaklara bir ilave oluşturulmakta, iç tasarruflarla yapılabilecek olandan daha fazla yatırım yapılması mümkün olmaktadır. Dolayısıyla az gelişmiş ülkelerde dış borçlanmanın gerekliliği tasarruf açığının kapatılmasında ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca az gelişmiş ekonomilerde kalkınmanın önündeki engel döviz yokluğu ise dış borçlanma daha da gerekli olabilmektedir. "Yatırım mallarının yurtiçinde üretilemediği durumdaki birçok az gelişmiş ülke için bu durum geçerlidir. Bu malların dışardan ithal edilmesi zorunluluğu vardır. Aksi halde yurtiçi tasarrufların bir kısmı da gerekli girdilerin ithal edilememesi nedeniyle yavaşlayan üretimden dolayı kullanılamayacaktır"⁹. Döviz, bir anlamda yapılan tasarrufların yatırıma dönüştürülmesini sağlar. Ülke, ürettiği mal ve hizmetlerin bir kısmını ihraç ederek kazandığı döviz geliriyle ihtiyaç duyduğu diğer malları dışardan ithal eder. Yatırım için gerekli teçhizatı üretemeyen ve yeterli döviz rezervine sahip bulunmayan ülkelerde, yeni yatırımlar gerçekleştirilemeyeceği gibi gerekli hammadde ve ara malları da temin edilemeyeceği için kurulu tesisler tam kapasite ile çalıştırılmazlar. Dış borçlanmanın ikinci etkisi bu noktada belirginleşmekte ve ekonominin döviz boşluğunu gidermede etkili olmaktadır.

⁷ Engin Öner, "Dış Borç Ölçümünde Sorunlar", Atatürk Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi, C. 9, s. 1-2, 1992, s. 146.

⁸ Kamil Tuğen, "Büyüme ve Dış Borçlanma, İzmir Ticaret Odası Dergisi, Yıl: 63, S. 1, Ocak, 1990, s. 16.

⁹ Öner Türk, a.g.e., "Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi", Ankara: Maliye Dergisi, 38, 1979.

Jan Tinbergen'e göre ise dış borçlanmanın gerekliliği altı nokta ile ortaya konmaktadır. "Milli geliri artırmak, istihdamı genişletmek, ödemeler dengesini sürdürmek, fiyat istikrarını sağlamak, gelir dağılımını yeniden düzenlemek, dengeli bölgesel gelişmeyi sağlamak"¹⁰ şeklinde özetlenebilecek olan bu nedenler az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirmede, dış borçlanmanın önemini göstermektedir.

C. Dış Borçlanma

Dış borçlanma basit anlamda; "bir ülkenin belirli zamanlarda geri ödemek şartıyla ülke dışından kaynak sağlaması"¹¹ olarak tanımlanabilir. Diğer bir tanımlama ise; "bir devletin ya da devlet kuruluşunun dış kaynaklardan mali ya da reel kaynak sağlamasıdır"¹².

Bazı özellikleri dikkate alarak yapılan tanımlama; "dış borçlar yabancı kaynaklardan sağlanan, alındıkları ya da geri ödemeleri sırasında ulusal gelir üzerine artırıcı veya azaltıcı etkide bulunan ve uluslararası ilişkiler sonucu doğan transfer akımlar"¹³ olarak ortaya konabilir. Philip W. Bell ise dış borçlanmayı, "değerleri reel transfere eşit olan mal ve hizmet şeklinde gelişmiş ülkelere yapılan tek taraflı transfer olarak tanımlamaktadır"¹⁴.

Nitekim dış borç verileri arasında bir tutarlılık sağlanması amacıyla çalışma yapan IMF, Dünya Bankası, OECD, Uluslararası Ödemeler Bankası BIS gibi kuruluşlar dış borçlara ortak bir tanım da getirmişlerdir. Söz konusu bu tanıma göre: "Bir ülkenin belli bir zaman dilimi içerisindeki gayrisafi dış borçları, o ülkede yerleşik olmayan kişilerden bir sözleşmeye dayanarak sağlanmış olan kısa, orta ve uzun vadeli krediler toplamıdır"¹⁵. Gayri safi dış borçtan kastedilen, o ülkenin söz konusu dönem sonu itibariyle stok borçlarından dış alacaklarının mahsup edilmeden kayıtlara alınmasıdır. Çünkü, alacakların vadeleri ile borçların vadelerinin farklı olması, ülkeler arasında yapılacak borç ödeme gücü karşılaştırmalarında tutarsızlıklara neden olacaktır. Ayrıca belli bir sözleşmeye dayanılarak yapılmış ve kreditorlerce taahhüt edilmiş olmasına rağmen henüz kullanılmamış borçlar, borçlu ülkenin dış borç stokuna dahil edilmemektedir.

¹⁰ Önertürk, a.g.e., s. 58.

¹¹ Sultan Demir, "Dış Borçlanma ve Türkiye'nin Dış Borçları Üzerine Bazı Gözlemler", Eskişehir: Anadolu Üniv. İİBF Dergisi, C. VI, S. 2, 1988, s. 220.

¹² Önertürk, a.g.e., s. 55.

¹³ Macit İnce, Devlet Borçlanması, Ankara: Şenyuva Basım, 1973, s. 19.

¹⁴ Lale Cankay, "Türkiye'de Dış Borçların Gelişimi", İşletme ve Finans Dergisi, S. 83, Şubat, 1993, s. 41.

¹⁵ Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Borçlar Bülteni, 1991, s. 3.

Yine aynı şekilde gayri safi dış borcu “belirli bir zaman anaparalı veya anaparasız faiz ödemek yahut faizli veya faizsiz ana parayı geri ödemek üzere, bir ülke sakinlerince diğer ülke sakinlerine ödenen ve ödenmeyen, mukaveleye dayalı borçların miktarı”¹⁶ olarak tanımlamak mümkündür.

Yapılmış olan tanımların ortak özelliklerine bakıldığında dış borçlanmanın en önemli kriteri, o ülkede yerleşik olmayan kişilerden sağlanmış olmasıdır. İkametgahın anlamı IMF’ye göre; “bir ülkede 12 ay veya daha uzun süre ikamet edilen kişi genellikle o ekonominin yerleşik üyesi olarak kabul edilir. Dolayısıyla borcun dış yapısının işlemcilerin milliyetleri tarafından veya borcun nakit para cinsi tarafından belirlenemeyeceğini kabul etmekteyiz”¹⁷. Dış borçların önemli bir özelliği de mukaveleye dayalı olarak anaparayı geri ödemeyi ve faiz ödemeyi taahhüt ediyor olmasıdır. Hem anapara hem de faiz ödemesini içeriyor olsa da dış borçlar stok değeri olarak ifade edilmek istendiğinde, sadece anapara üzerinden hesaplanmaktadır. İlerde ödenmesi söz konusu olan faizler dış borç stokuna dahil edilmemekte, ancak ileriye yönelik döviz yükümlülüğünün bilinmesi açısından dış borç faiz ödemelerinin projeksiyonunda dikkate alınması gerekmektedir. Dış borç kavramı sadece yurtdışında olan borçlarımızı, dolayısıyla ödenmesi durumunda GSMH’yi azaltıcı yönde etkide bulunacak kalemleri kapsamaktadır. Bu durumda iç borçlarla, dış borçlar arasındaki en belirgin fark karşımıza çıkmaktadır. İç borçlar iç kaynaklardan sağlanmakta olup, milli gelirden miktar yönünden bir değişiklik ortaya çıkarmazken, dış borç alındığı zaman ülke milli gelirin ek kaynak sağlamaktadır. Aynı şekilde ödendiğinde ise ülke milli gelirinin bir kısmı dışarıya çıkmaktadır.

Bu nedenle, dış borçların kullanıldığı alanların verimli yatırımlara yönlendirilmiş olması önem taşımaktadır. Aksi takdirde kronikleşmiş açıklar, sermaye yetersizlikleri, yüksek enflasyon gibi nedenlerle, üretken alanlara kanalize edilmeyen dış borçlar ilerde az gelişmiş ülkeler için çok önemli bir sorunu gündem getirecektir.

II. TÜRKİYE’NİN DIŞ BORÇLANMA SÜRECİ

Ülkemizin ekonomik kalkınma çabası, kalkınma kavramının evrensel bir boyut kazandığı 1945’lerden çok öncesine uzanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren ekonomik kalkınma, ülkenin önde gelen amaçlarından birisi, hatta başlıcası olarak ele alınmıştır.

Ekonomik kalkınmanın; siyasal, toplumsal, kültürel yönleri de dikkate alınır, çok boyutlu, uzun bir süreç olduğu ortaya çıkacaktır. Böylesine çok

¹⁶ Öner, a.g.e., s. 138.

¹⁷ Öner, a.g.e., s. 138.

yönlü bir çabanın, beraberinde bir çok sorunu da gündeme getireceği kolaylıkla iddia edilebilir. Azgelişmişliği; insanların, insanca yaşamasının gereklerinin yerine getirilmemesi, halkın büyük bir çoğunluğunun zorunlu gereksinimlerinin karşılanamaması olarak tanımlarsak, bir çok ülkenin, azgelişmişliğin çeşitli basamaklarında yer alacağı görülecektir. Azgelişmiş ülkeleri tanımlamadaki güçlüğü, söz konusu ülkelerin farklı özellikler göstermesinden kaynaklandığını belirtmiştik. Dolayısıyla azgelişmiş ülkelerin herbiri, kalkınma çizgisi üzerinde farklı noktalarda yer alacaktır. Daha açık bir ifadeyle her ülkenin azgelişmişlik veya gelişmişlik derecesi farklıdır. Kalkınmanın diğer boyutları dikkate alınmadan sadece ekonomik gelişmesinin karşılaştırılmasında temel ölçü kişi başına milli gelir rakamlarıdır. Kişi başına milli gelir rakamlarının karşılaştırılması, bir ülkenin gelişmişlik düzeyini kabaca da olsa ortaya koyacaktır.

Örneğin; “ülkemiz kişi başına 200 dolar gelire 1962 yılında ulaşmıştır. Bazı ülkelerin kişi başına 200 \$ gelire ulaştığı yıllar dikkate alınırsa, Türkiye'nin kaba bir ölçüyle ne kadar geride kaldığı ortaya çıkacaktır. Dünyanın gelişmiş ülkelerinden biri olarak kabul edilen ABD kişi başına 200 \$'lık gelire 1832 yılında erişmiştir. Öyleyse Türkiye'nin ABD'yi 130 yıl geriden takip ettiği söylenebilir. Bu rakamlar değişik ülkeler için sırasıyla; İngiltere 1837-125 yıl, İsviçre 1839-123 yıl, Almanya 1886-71 yıl, Şili 1912-50 yıl, İtalya, 1909-53 yıl olarak sıralanabilir”¹⁸. Ancak unutulmamalıdır ki kalkınmanın derecesini belirleyen kişi başına gelir rakamları değildir ya da en azından bu rakam tek başına bir anlam taşımayacaktır. Örneğin “Türkiye en hızlı gelişme gösterdiği on yıllık dönem 1942-1951 ile 1952-1960 yılları ortalamasıdır ve söz konusu dönemde gelişme hızı % 72'dir. Karşılaştırma imkanı açısından Japonya en hızlı gelişme gösterdiği 1923/1932 döneminde % 67.4'lük gelişme hızına ulaşabilmiştir. Türkiye II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde başarılı bir gelişme kaydetmiştir”¹⁹.

Türkiye ekonomisi, ana hatlarıyla incelendiğinde, bazı açılardan azgelişmiş ülke gibi görünüyorsa bile, kalkınma süreci içerisinde belli mesafeler kat ettiği de bir gerçektir. Ekonomik kalkınmanın sağlanmasında iç kaynakların yetersizliği, diğer azgelişmiş ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de dış kaynaklardan finansman gerekliliği ön plana çıkarmıştır.

Türkiye'yi 24 Ocak 1980'in eşğine getiren dış borçlar, ekonomimiz açısından önemli bir sorun olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır. Dünya ekonomisinde bu dönemde görülen petrol şokları gibi olumsuz gelişmeler, Türkiye ekonomisinin içine düştüğü krizin ağırlaşmasında oldukça önemli bir

¹⁸ Besim Üstünel, Kalkınmanın Neresindeyiz, Ankara: Sevinç Matbaası, 1966, s. 11.

¹⁹ Üstünel, a.g.e., s. 15.

rol oynamıştır. 1980-1982 yılları arasında yaşanan Dünya Borç Krizi etkileri günümüzde de sürdürürken, Türkiye'nin 1980'den itibaren yeni bir sanayileşme stratejisi izlemesi, IMF'nin öngördüğü ekonomik politikalar, siyasal huzursuzluklarla 1980'li yıllara başlaması, zor bir dönemin yaşanacağını ilk sinyallerini vermektedir.

A. 1980 Sonrası Dış Borçların Gelişimi

1973 ve 1979 petrol şokları, petrol ithalatçısı bütün azgelişmiş ekonomilerde olduğu gibi Türk ekonomisinde de istenmeyen birçok gelişmeye sebep olmuştur. Bütün ekonomilerde önemli sayılabilecek birçok krize neden olurken, azgelişmiş ülkelerde ekonomik olarak başlayan krizler siyasal ve toplumsal karaktere bürünmüş ve önemli çalkantılar yaşanmıştır.

1979 yılında yaşadığı dış borç ödeme krizi sonrasında Türkiye, IMF'nin bütün azgelişmiş ülkelere önerdiği istikrar programını 24 Ocak 1980 kabul ederek, uygulamaya başlatmıştır. 24 Ocak istikrar programı; "enfilyasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak, üretim fonksiyonunu harekete geçirmek için, döviz ve enerji arzını artırmak, ihracatı teşvik ederek döviz kazandırıcı tüm aktiviteleri güçlendirmek, zorunlu ithalat dışında döviz giderlerini en aza indirmek, özel teşebbüse destek olarak piyasa mekanizmasını işletmek, yeni tasarruf, faiz ve kambiyo politikalarını izleme amacını gütmektedir"²⁰. Dış borçlanma açısından ana politika, dış borç ödemelerini ertelemek, yeni dış yardım ve kredi sağlamak olarak belirginleşmiştir. "24 Ocak kararlarının temel felsefesi; dışa açılma, ihracata yönelik sanayileşme ve liberalizm olarak özetlenebilir. Yeni dış kredi sağlanması ekonominin dışa açılmasını gerekli kılmaktadır. Kredi biçimindeki uluslararası sermaye akımları hem borcu alan hem de borcu veren ülkenin dışa açıklık derecesini arttırmaya katkıda bulunmaktadır"²¹.

Programın özünü oluşturan dışa açılmacı büyüme yaklaşımı, dış borç artışlarını da birlikte getirmektedir. "1979'a göre 1988 sonunda dövizle ödenecek dış borçların ana para miktarı, % 88.4 dolayında artış göstermiştir. Ayrıca programın uygulandığı yıllarda, kısa vadeli dış borçların toplam dış borç içerisindeki payı % 18'den % 31'e yükselmiştir. Kısa vadeli dış borçlardaki bu artış ekonomiyi gelecek dönemlerde olumsuz etkileyecektir. Buna paralel olarak dış borç yükü yani, dış borçların, GSMH'ye ve döviz gelirlerine oranı giderek artmaktadır. Dış borç yükü 1983 ve 1984'de yeniden tırmanışa geçmiş ve dış borç krizinin yaşandığı 1978-1979 yıllarındaki rakamın üzerine

²⁰ Ahmet Kılıçbay, Türk Ekonomisi, İş Bankası Kültür Yayını, No: 263, 1991, s. 164.

²¹ Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul: Altın Kitaplar 2B, 1988, s. 154.

çıkmıştır. Dış borçların faiz yükünün niteliği değişmiş ve değişken faiz uygulaması söz konusu krediler üzerinde bir faiz baskısı oluşturmuş ve dış borç yükünün gelecek dönemler için belirlenmesi zorlaşmıştır²².

1. Türkiye'nin 1980-1994 Döneminde Dış Borç Stoğu

Dış borç stoğu, Türkiye'nin 24 Ocak Programı ve dışa açılmasıyla önemli boyutlara ulaşmıştır. 1983 yılı sonunda toplam dış borç stoğu 18.4 milyar \$'dı. 1987 sonunda ise 38.3 milyar \$'a ulaşmıştır. Türkiye'nin 1980-1994 dış borç stoğu Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'nin Dış Borç Stoğu (1980-1994) Milyon \$

Yıllar	Toplam Dış Borç	Dış Borç Artış Hızı
1980	15.163	-
1981	16.861	11.20
1982	17.619	4.50
1983	18.385	4.35
1984	20.659	12.37
1985	25.476	23.32
1986	32.101	26.00
1987	40.228	25.32
1988	40.722	1.23
1989	41.751	2.53
1990	49.035	17.45
1991	48.661	-0.76
1992	55.592	14.24
1993	67.356	21.06
1994*	67.247	-0.16

* Geçici

Kaynak: H.D.T.M. Dış Borçlar Bülteni, Mart, 1994, s. 5.

Dünya ekonomisinin krizi, "bir taraftan Türkiye'nin döviz ihtiyacını artırırken (özellikle petrol fiyatlarının yükselmesi) diğer yandan da yetersiz olan döviz kaynaklarını da kurutmaktadır. Aynı zamanda faizler yükselmekte, orta-

²² Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, Türkiye Ekonomisi, 6B, İstanbul: Remzi Kitabevi, Eylül 1994, s. 161.

lama vadeler kısalmakta, dış borçlanma giderek daha da zorlaşmaktadır”²³. Bu ortamda Türkiye’nin daha da borçlanması kaçınılmazdır. Dolayısıyla Türkiye’nin dış borçları sürekli artmaktadır.

“Her ne amaçla yapılırsa yapılsın Türkiye’nin 1983’den sonra yapmış olduğu dış borçlanma hesapsız, aşırı tüketici, gösterşci bir politika sonucu yanlış kullanılmıştır”²⁴. 1986 ve 1987 yıllarında görülen artışlar, büyük oranda petrol fiyatlarında düşüşler nedeniyle Orta Doğu ülkelerinin Türk ihraç mallarına taleplerini azaltması sonucu cari işlemler dengesinde ortaya çıkan açıklardan kaynaklanmaktadır. 1989 döneminde görülen olumlu gelişme, işçi dövizleri ve turizm gelirlerindeki artış sebebiyledir. 1990 yılında artış ise büyük ölçüde Körfez Krizi’nin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. (Bakınız Tablo 1). Diğer taraftan, “1991 yılında dış borçlarda fazla artış söz konusu değildir, çünkü Körfez Krizi nedeniyle uğranıla kayıpları ortadan kaldırmak için yapılan yardımlar, ithal giderlerinin azalması, borç artışının yavaşlamasına neden olmuştur”²⁵.

Ancak 14 yıllık dönem boyunca dış borç stokunda artış yönünde bir eğilim vardır. 1980 yılına oranla 1994 yılında dış borç stokunda % 343 oranında bir artış göze çarpmaktadır (Bakınız Tablo 1).

Bu dönemde dış borç stokunda görülen bu gelişme, dış borçların yapısı üzerinde de etkili olmuştur.

2. 1980-1994 Döneminde Dış Borçların Yapısı

Türkiye’nin 1980-1994 aralığında, kısa ve orta-uzun vadeli dış borçların toplam borçlar içerisindeki payı Tablo 2’de gösterilmiştir.

²³ Fikret Başkaya, “24 Ocak: İstikrarlı Borç Ödeme Dönemi”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı: 85, Şubat 1987, s. 10.

²⁴ Dış Borçlar, Açık Oturum, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 9, Eylül, 1988, s. 26.

²⁵ Fatma Taşkın, “Son 10 Yılda Üç Kat Artış”, Ekonomik Forum, TOBB, Mayıs, 1994, s. 19.

Tablo 2: 1980-1994 Döneminde Dış Borçların Vade Yapısı Milyon \$

Yıllar	Orta-Uzun Vadeli Borçlar	Kısa Vadeli Borçlar	TDB İçerisinde Kısa Vadeli Borçlar %	TDB İçerisinde Orta-Uzun Vadeli Borçlar %
1980	13.358	1.805	11.90	88.09
1981	14.667	2.194	13.01	85.80
1982	15.855	1.764	10.01	89.98
1983	16.104	2.281	12.41	87.59
1984	17.479	3.180	15.39	84.61
1985	20.717	4.759	18.68	81.32
1986	25.752	6.349	19.78	80.22
1987	32.605	7.623	18.95	81.05
1988	34.305	6.417	15.76	84.24
1989	36.006	5.745	13.76	86.24
1990	39.535	9.500	19.37	80.63
1991	41.372	9.117	18.73	85.02
1992	42.932	12.660	22.77	77.22
1993	48.823	18.533	27.51	72.48
1994*	51.356	15.891	23.63	76.36

* Geçici

Kaynak: HDTM, Dış Borçlar Bülteni, Mart, 1994, s. 5.

Tablo 2'den görülebileceği Türkiye'nin dış borç yapısı, kısa vadeli krediler lehine değişmektedir. 1980 yılında kısa vadeli borçların toplam dış borçlar içerisindeki payı % 11.90 iken 1993 yılında % 27.51'e, Mart 1994 itibariyle % 23.68'e yükseltilmiştir. Özellikle "1990 yılında kısa vadeli borçların artışının önemli bölümü ticari bankalara ait borç stokundaki yükselmeden kaynaklanmaktadır. Ticari bankalara ait borçlarda meydana gelen bu artış döviz kredileri ile yurt dışında yerleşiklere ait döviz tevdiat hesaplarındaki artıştan kaynaklanmıştır"²⁶. Kısa vadeli borçlar içerisinde en riskli borçlanma şekli olan ticari bankaların borçlu sıfatıyla uluslararası piyasalardan doğrudan sağladıkları kredilerde önemli bir artış göz çarpmaktadır. Uluslararası piyasalardan doğrudan sağlanan kısa vadeli kredilerin toplam kısa vadeli borç içerisindeki payı 1987 yılında % 48'e çıkmış, 1989'da ise % 31.8'e çekilmiştir.

²⁶ Hüseyin Avni Egeli, "Türkiye'nin Dış Borç Yapısının Analizi", Ankara Üniv. S.B.F. Dergisi, C. 47, Haziran-Aralık 1992, s. 128.

Uluslararası piyasalardan sağlanan orta ve uzun vadeli kredilerin toplam orta ve uzun vadedeki kredilere oranı yine 1989'da % 28.3'e çıkmıştır. Söz konusu bu gelişme "Türkiye'nin uluslararası piyasalardan kredi sağlamaadaki yeteneği ve mali çevrelerdeki etkinliğini göstermesi bakımından önemlidir"²⁷.

Kısa vadeli borçların toplam borçlar içerisindeki payının artması, ekonominin iki veya üç yıl sonra bir ödeme krizi ile karşılaşabileceğinin bir göstergesidir. Örneğin "Türkiye'nin 1993 yılında kısa vadeli borçları 18 milyar 533 milyon \$ ve bu borçların toplam borçlar içerisindeki payı % 27.51'dir"²⁸. Bu durumda ülkemiz 1996 yılına kadar 18 milyar \$'lık dış borç ödemesini gerçekleştirmek zorundadır.

"1994 yılında ortaya çıkan gelişmeler; özel piyasalarda kısa vadeli kredi kapıları finansman kesimine kapanma yönündedir. Buna karşılık resmi kaynaklara dayanan orta ve uzun vadeli kredi akışı ise devam etmektedir"²⁹. Bunun en önemli nedeni olarak ise 1994'ün ilk dört ayında yaşanan krizin etkisiyle kısa vadeli borçların azalması ve IMF ile varılan anlaşma sonucu yeniden uygulanan istikrar programı ile resmi kredilerin artışı olarak ifade edilebilir.

"1985-1994 döneminde dış borçların büyük bir kısmı kamu kesimine aittir. Özellikle Hazine Borçları bu dönemde 3 kat artış göstermiştir. Bütçe dışı kamu sektörü borçları içerisinde en büyük payın Merkez Bankası'na ait olduğu bunu KİT ve FON borçlarının izlediği görülmektedir. Özel sektöre ait borçların özellikle kısa vadeli borçlar şeklinde artış gösterdiği ve kısa vadeli özel sektör borçlarının 1985'de 2.092 milyon dolar olan 1993'de 6.739 milyona çıktığı görülmektedir"³⁰.

Dış borçların yapısı borç verenlere yani alacaklılara göre incelendiğinde ise; genelde borçlanmanın uluslararası kuruluşlar, ikili anlaşmalar, ticari bankalar ve özel alacaklılardan yapıldığı görülmektedir. Dış borçların büyük bir bölümü, 1993 yılı için ikili anlaşmalar yoluyla ve OECD ülkelerinden yapıldığı görülmektedir. Daha sonra ticari bankalardan ve uluslararası kuruluşlardan yapılan borçlanmalar gelmektedir. Türkiye'nin dış borçlanmasında ikili anlaşmalarla alınan borçların fazla olması, beraberinde borç veren ülkeye bağımlılığı da getirecektir. İkili anlaşmalarla alınan bu borçlarda, alacaklı ülkenin siyasi ve ekonomik baskısı söz konusu olacaktır. Diğer

²⁷ Ömer Altay, Mehmet Akyaç, "Türkiye'de Dış Borçların Analizi", Ekonomiyi İzleme ve İstatistik Çalışmaları, T.C. Merkez Bankası, 1988-1992, s. 149.

²⁸ Levent Gürses, "Taşıma su bitince ne olacak", Milliyet, 3 Mart 1994, s. 9.

²⁹ Deniz Gökçe, "Yiğidin Kamçısı Azalıyor", Yeni Yüzyıl, 9 Ocak 1995, s. 11.

³⁰ HDTM, Dış Borçlar Bülteni, Mart 1994, s. 20.

tarafından artış gösteren kısa vadeli borçlar ise özel kesim ve ticari banka kredilerinden oluşmaktadır. “Bu artışın nedenlerinden birisi kambiyo rejiminin değişmesiyle döviz tevdiat hesaplarının artması, diğeri de ticari bankalardan yapılan borçlanmaların artmasıdır”³¹.

Son olarak 1993 yılında toplam dış borç stoğunun döviz kompozisyonuna bakıldığında % 46.3 USD, % 28.4 DEM, % 15.1 Japon Yeni’nden oluşmaktadır. “1994 yılında Japon Yeni üzerinden yükümlülüklerimizin artması, gerekse doların diğer dövizlerin karşısında değer kaybetmesi toplam borç stokumuz üzerinde 1.8 milyar dolarlık ek bir yük yaratmıştır (İlk çeyrek dönem itibariyle)”³².

B. Türkiye’nin 1980-1994 Dönemlerinde Geri Ödeme Kapasitesi

Bir ekonominin dış borç geri ödeme kapasitesini ortaya koyan en önemli gösterge dış borç servisinin ihracata oranıdır. Borç servisinde kastedilen, bir dönemde gerçekleşen faiz ve anapara ödemelerinin tamamıdır. Geri ödeme kapasitesini ortaya koyan diğer göstergeler ise dış borç servisi GSMH ve Dış borç servisi/ Döviz Gelirleri olarak sıralanabilir. Dış borç servisinin GSMH’ye oranı dış borçların geri ödemesinin ekonomi üzerine getirdiği yükü değerlendirmek açısından da oldukça önemlidir.

Bu göstergeler ekonominin dış borç servisinde herhangi bir güçlük karşılıklı karşılıklılaşmayacağı, ödeme krizine yakalanıp yakalanmayacağı konusunda bir fikir yürütülmesine imkan sağlamaktadır.

Bu noktada, Türkiye 1985 ile 1990 yılları arasında % 45 ve % 68 gibi borç servis oranlarıyla yüksek değerlere ulaşmıştır. 1988 yılında ihracat gelirlerinin % 68’ini, 1989 yılında % 59’unu borç servislerine ayırmak zorunda kalmıştır. Söz konusu yıllar içerisinde ihracat gelirlerindeki artış göz önüne alınırsa dış borç ödeme gücünün kısa dönemde azaldığını gösterir. 1983 yılından itibaren ihracatın teşviki yönünde bir politika izleyen Türkiye borç servis oranını % 40’ın altına –1984 yılı hariç- düşürmemiştir. Bu durum dış borç servisindeki artıştan kaynaklanmaktadır. “Orta dereceli borçlu orta gelir düzeyindeki ülkelerin borç servis oranlarının 1985 yılından itibaren sırasıyla % 25, % 24, % 24, % 22, % 24, % 26, % 21 ve 1992 yılında % 20.3 olduğu düşünülürse”³³ Türkiye’nin borç servis oranı oldukça yüksektir.

Dış borç servisinin GSMH’ya oranı geri ödeme yükümlülüklerinin ekonomi üzerindeki ağırlığını değerlendirmek açısından önemli bir göstergedir.

³¹ Egeli, a.g.e., s. 130.

³² HDTM, Dış Borçlar Bülteni, Mart, 1994, s. 3.

³³ Taşkın, a.g.e., s. 19.

Türkiye'nin dış borç servisi/GSMH oranı 1980 yılında 2.2 iken düzenli bir şekilde artarak 1988 yılında % 11.3'e çıkmıştır. 1989 yılından itibaren düşme eğilimine girmiş olsa da 1980 yılına oranla 1993'de iki kat artış göstermiştir. Dış borç servislerinin yapısı dikkate alındığında toplam dış borç servisi içerisinde faiz ödemelerinin payı azalma eğiliminde olmakla beraber yine de yüksek bir oradadır.

C. Türkiye'nin Dış Borç Yükü

Ekonominin dış borç yükünü ortaya koyan göstergelerin en önemlileri Toplam Dış Borç/GSMH oranı ve yine toplam dış borçların ihracat ve döviz gelirlerine oranıdır. Genellikle bir ülkenin kredibilitesini ölçülmesinde kullanılabildiği gibi, borç yükü analizlerinde de önemli bir ölçüdür. Dış borçların GSMH'den daha hızlı büyümesi, bu oranın yükselmesine neden olur ve dış borç yükünün ağırlaştığını gösterir.

Tablo 3: Toplam Dış Borç/GSMH (1985-1994) (Milyon Dolar)

Yıllar	Toplam Dış Borç	GSMH	TDB/GSMH %
1985	25.476	52.584	48.4
1986	32.101	57.733	55.6
1987	40.228	66.921	60.1
1988	40.722	70.736	57.6
1989	41.751	79.682	52.3
1990	49.035	109.3932	44.6
1991	48.661	147.370	33.0
1992	55.592	185.159	35.1
1993	67.356	173.740	38.7
1994*	67.247	-	-

* Geçici

Kaynak: TOBB. Yıllık Ekonomik Rapor ve HDTM Dış Borçlar Bülteni, Mart 1994, s. 5'ten derlenmiştir.

Tablo 3'ten izlenebileceği gibi Türkiye'nin borç yükü 1985 yılından 1988 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. Bu yıllar arasında Türkiye'de uygulanan ihracat teşvik politikaları neticesinde TL, enflasyonun üzerinde bir kayba uğramıştır. Bu nedenle GSMH'nin dolar cinsinden değeri gerilemiştir. Dış borç stoku artarken GSMH rakamının gerilemesi Türkiye'nin 1987 yılında T.D. Borç/GSMH oranının % 60'ın üzerine çıkmasına sebep olmuştur.

“1988 ve 1989 yıllarında ABD Doları'nın diğer paralar karşısında değer kazanması, dış borç stokunun \$ cinsinden değerini azaltmıştır. Dolayısıyla T.D. Borç/GSMH oranı % 44'e kadar gerilemektedir”³⁴. 1991 yılında % 33 olarak gerçekleşen bu oran dış borç yükünün azalışını göstermesi bakımından önemlidir.

SONUÇ

Dış borçlar; yabancı kaynaklardan sağlanan alındıkları ya da geri ödemeleri sırasında milli gelir üzerinde artıcı veya azaltıcı etkide bulunan ve uluslararası ilişkiler sonucunda doğan transfer akımlarıdır. Dış borçlara ilişkin rasyolar, bir ekonominin genel performansının değerlendirilmesinde kullanılabilir önemli göstergelerdir. Özel olarak bu göstergeler dış borç geri ödeme kapasitesini dış borç yükünü, belirli bir dönemde gerçekleştirilen dış borç servisinin ekonomi üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin; toplam dış borç/GSMH oranı dış borç yükünün bir göstergesidir ve ülke kaynaklarının dış borçları karşılama oranını göstermektedir. Borç seviyesi/ihracat oranı ülkenin dış borç ödeme gücünün bir göstergesidir. Bu oranın yüksekliği ekonominin ödeme gücünün zayıfladığının bir ödeme krizine düşebileceğinin işaretidir.

Az gelişmiş ülkelerin her biri kalkınma süreci içerisinde, değişik noktalarda bulunmaktadır. Bu ülkelerin bazı özellikleri dikkate alındığında, Türkiye'nin de az gelişmiş bir ülke olarak görülmesi kaçınılmaz olmaktadır. Örneğin; nüfus artış hızı yüksek, işsizlik oranı % 7.2 olarak gösterilmektedir. Diğer taraftan tarımda çalışan işgücünün toplam işgücüne oranının yüksek olması ülkemizde önemli boyutlarda gizli işsizliğin var olduğunun bir göstergesidir. Ancak, örneğin ihracatın yapısı analiz edildiğinde Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke olduğunu iddia etmek oldukça zordur.

Türk ekonomisinin kalkınma çabaları, bu kavramın ekonomi literatürüne girdiği 1945'lerden çok öncesine dayanmaktadır. Türkiye'nin dış borçlanması ise Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri süregelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti 1927 ile 1950 yılları arasında Osmanlı borçlarını düzenli bir şekilde ödemiştir.

1979 borç ödeme krizi, Türkiye'yi 24 Ocak 1980 kararlarının eşğine getirmiştir. IMF'nin tipik istikrar programı niteliğini taşıyan bu kararlar; Türkiye'nin dışa açılmasını, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulamasını ve özel teşebbüsün teşvik edilmesini öngörmektedir. Tam anlamıyla bu kararlarla Türk ekonomisinin yapısal bir değişiklik geçirmesini hedef-

³⁴ Ahmet Erol, Türkiye'de Devlet Borçları, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, APK Başkanlığı, 1992, s. 146.

lenmektedir. Özellikle 1983-1988 aralığında dış borçlar hesapsız, aşırı tüketici, gösterişçi bir politika sonucu yanlış kullanılmıştır. Türkiye'nin 1990-1991 aralığında Körfez Krizi'nin etkisiyle dış borçlarında artış görülmekle birlikte, 1991 yılında Körfez Krizi'nden dolayı uğranılan kayıpların karşılanması için yapılan yardımlar, ithalat giderlerinin azalması, dış borç artış hızını azaltmıştır. Ancak, son 14 yıl içerisinde Türkiye'nin dış borç stokunda önemli artışlar söz konusudur.

Dış borçların artışında asıl olumsuzluk vade ve faiz yapılarıyla ilgilidir. Türkiye'nin kısa vadeli borçlarında görülen artış önümüzdeki dönemler için ödeme krizini gündeme getirebilir. Diğer taraftan orta-uzun vadeli kredilerin ortalama vadelerinin kısılması ve sabit faiz oranlarının artması, dış borçlarımız açısından olumsuz bir gelişmedir. Kısa vadeli dış borçlanmadan vazgeçilmesi veya sağlanan fonların kısa vadede yüksek döviz geliri yaratacak yatırımlarda kullanılması bir zorunluluktur. Mümkün olduğunca Uluslararası Mali Kuruluşlar veya ikili anlaşmalar yoluyla orta ve uzun vadeli kaynaklar sağlanmalıdır.

Türkiye'nin geri ödeme kapasitesini belirleyen dış borç servis oranları % 44 civarındadır, ülkemiz geçen yıl ihracatının % 44'ünü dış borç servisine ayırmak durumundadır. Borç servis oranı için kritik sınır aşılmamıştır. Türkiye dış borç ödemelerini düzenli şekilde gerçekleştirmektedir. Ancak diğer borçlu ülkelerin dış borç servis oranları dikkate alındığında, ülkemizin geri ödeme kapasitesi olumsuz bir durum arz etmektedir. Bu nedenle ihracatın artırılması zorunludur. Aksi takdirde % 50 sınırı aşılacak ve dış borç ödeme krizi söz konusu olabilecektir.

Dış borçlarla ilgili rakamların döviz kurlarındaki değişimlerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Toplam dış borçlarımızın döviz kompozisyonu itibarıyla ABD dolarının diğer paralar karşısında değer kaybetmesi dış borç servislerine ve Türkiye'nin dış borç stoku rakamlarına ek yük getirmektedir. Bu nedenle, kur farkların getirdiği olumsuzlukları aşmak için hedging yönetimi kullanılmalıdır.

Benzer şekilde dış borçların azaltılmasında yeni teknikler kullanılabilir. Örneğin; borç değişimi yoluyla özellikle satılması düşünülen KİT'lerin bu amaçla değerlendirilmesi yerinde bir davranış olacaktır.